

Liberalizm ve Toplumun Gerçeđi*

Süreyya Tamer Kozaklı

∞

1.

Modern toplum, birbiri ile çelişik ve çatışmalı pek çok sürecin birlikte hayat kattıkları karmaşık bir ontolojiye sahiptir. Ne sanayi devrimine ne Kent'e ne Aydınlanma külliyatına ne de başka bir şeye indirgenebilir; ancak bunların hiçbirini ve tümüdür. Modern toplumun oluşumu, yaşanan bir dizi toplumsal şok ile gerçekleşmiştir. Bu oluşumu anlamamızın bizim için hayatiyeti vardır. Çünkü, anlamsal evrenimizin yapıtaşları, hayatlarımızı şöyle ya da böyle kurarken bize yol gösteren ilkeler, varoluşumuzu sınamakla yükümlü olduğumuz toplumsallıklar ve onların işleyiş sistematığı, hepsi modern toplumun kurucu öğelerinden devşirilmiştir.

Oysa modern toplumun kendisi hakkındaki vizyonu, kendini önceleyen toplum hakkındaki bir yığın yanlış kanaat çevresinde örülmüştür. Bunda toplumun yaşadığı deneyime sabit bir anlam verme gereksinimi etkili olmuştur. Oysa modern toplum, bu gereksinimi karşılamaktan uzaktır. Çünkü, Berman'ın etkileyici tasvirinde olduğu gibi, modern toplum ontolojik olarak organik bir toplum tahayyülüne geçit vermez: "Modern hayatın girdabı bir çok kaynaktan beslenegelmiştir: fiziksel bilimlerde gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren büyük keşifler, bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, yeni insani ortamlar yaratıp eskilerini yok eden, hayatın tüm temposunu

* Yazı ilk olarak şurada yayınlanmıştır: *Mürekkap*, Sayı: 1: Liberalizm ve Eleştirileri, Yaz 1994.

hızlandıran, yeni tekelci iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratan sanayileşme; milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevrelerinden koparıp dünyanın bir başka ucunda yeni hayatlara sürükleyen muazzam demografik altüst oluşlar; hızlı ve çoğu kez sarsıntılı kentleşme; dinamik bir gelişme içinde birbirinden çok farklı insanları ve toplumları birbirlerine bağlayan, kapsayan kitle iletişim sistemleri; yapısı ve işleyişi bürokratik, her an güçlerini daha arttırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus-devletler; siyasal ve ekonomik egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlesel toplumsal hareketleri; son olarak, tüm bu insanları ve kurumları biraraya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı.”¹

Bu sabitlenememe hali, iradenin ve vicdani etkinliğin sıfırlandığı bir ‘kendiliğindenlik’ olarak kavramsallaştırılmaz. Tersine, modern olmak, sözünü ettiğimiz devasa gerilimin ortasında, kurmak /yıkamak/yeniden kurmak çevresinde bir toplumsal olanak sunar insana.

Bütün modern fikri gelenekler kendilerini bu gerilim etrafında varetmişlerdir. Bu yazıda bu gerilimin izini birer modern gelenek olarak liberalizm ve sosyalizmde sürmeyi deneyeceğim. Bunu yaparken, Karl Polanyi’nin *Büyük Dönüşüm*’ünde geliştirdiği görüşlerden yararlanmayı umuyorum. Ancak öncelikle sözünü etmeye çalıştığım gerilimin açılma-ya ihtiyacı var.

Modern çağ her ne kadar eşitlik ve özgürlük kavramlarını kendi akidesi haline getirse de insanların ve toplumun ‘modern’ hakkındaki deneyimi bu iki kavramın paradoksal bir birliktelik arz ettiklerini vazeder. Bu iki ima/vaad arasındaki gerilim, toplumun, kentlerin ve gündelik yaşamın farklılaşması, yeni üretim ilişkileri ve güçlerinin büyük bir hızla değişmesi, büyük göç dalgaları, açlık, salgın hastalıklar, siya-

¹ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıp Gidiyor*, çev. Ümit Altuğ, İletişim’den yayınlanacak olan çeviri. Bu çeviriyi yayınlanmadan önce bana verme inceliğini gösteren Tanıl Bora’ya teşekkür ediyorum.

setin büründüğü yeni form ve içerikler, bilimsel ve teknolojik atılımlar, moral yıkımlar, hayatın emek zaman/boş zaman olarak ayrışması, özel olan ile kamusal olan'ın ayrılması, kalabalıkların ortaya çıkışı, pıtrak pıtrak türeyen temsili kurumlar, güç ve güçsüzlük, makinanın cazibe ve ürkütücülüğü, zaman ve mekan deneyiminin ürünüdür. Hem özgürlük ve eşitlik vadeden hem de bunları sağlayamayan, ama öte yandan bunların sağlanmasının herkesin kendi meselesi haline getirildiği; bir başka yandan insanların temsili kurumlar aracılığıyla bunlara ulaşabileceğini ima eden bir toplumsal proje olarak modern toplum özgürlük ve eşitlik sorununun gerilimli ilişkisi temelinde kavranabilir. Bu yüzden modern toplumda ortaya çıkan bütün siyasi-toplumsal düşünceler hem bu gerilimin birer ürünüdür hem de ona bir yanıt getirirler. Hepsi, biri bütüncül ve eşitlikçi bir toplum tahayyülü, diğeri bütüncüllük arz etmeyen, varolan toplumsal ilişkilerden türeyen özgürlük tahayyülü olmak üzere ikili bir eğilim taşır. Bunlardan ilkinde paternal, diğesine liberter eğilim diyeceğiz.

Paternalizm, modern piyasa düzenine karşı toplumun refleksiydi. Yeni iktidar geçişlerinden, yeni bir cemaat yaratma girişimi olarak doğdu.² Eşitlik gereksinimini cemaatin ya da onu temsil eden bir otoritenin himayesinde yanıtlıyordu. Geleneksel toplumun yitirilmiş bütünlük duygusunun modern araçlarla (temsili kurumlar, yasalar vb.) yeniden kurulması girişimiydi. Modern toplum eşitlik sorununu ancak bir eğilim olarak içselleştirerek halletti. Eşitlik gereksinimine yasa önünde ve onun otoritesi altında yanıt getirmeye çalıştı.

Liberter eğilim, geleneksel toplumdan kurtulma ve herkesin kendi kimliği ve yaşamını kurma gereksiniminden doğdu. Tanrının, kralın, babanın ve öteki'nin otoritesinden azad olma vaadi çevresinde meşruluk kazandı. İnsanın özgür doğduğu, ama bunun toplumun düzenleyiciliği tarafından elinden alındığı düşüncesi çevresinde gelişti. Modern toplum bu eğilimi de içselleştirdi. Özgürlük gereksinimini insanın

² Richard Sennett, *Otorite*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 91.

ekonomik etkinliğine bağladı. Ekonomik olmayan her türlü otoriteye karşı sığınaklar kurdu.

Hem liberalizm hem sosyalizm kendi bütünsellikleri içinde eşitlik ve özgürlük sorununa yanıt vermeye çalıştılar. Bu iki inancın ortaya çıkışı ve gelişiminde paternal ve liberter eğilimler etkin olmuştur.

Geç modern toplumsal tahayyül bu gerilimin reddi üzerine kurumsallaşmış ve özgürlük ile eşitlik arasındaki bu paradoksal, ama zorunlu birlik tanınmamıştır. Böylece, liberalizmin özgürlük sorununa yanıt getirirken, sosyalizmin eşitlik sorunu ile ilgilendiğine ilişkin kanaat yerleşmiştir. Liberalizm eleştirirlerinin çoğu bile sorunu böyle algılamaktadırlar. Onlara göre liberal tahayyülün açmazı, ima ettiği özgürlük vaadinin gerçeklik temeli olmadığıdır. Günümüzde yükselen (hala yükselen demek daha doğru olur) liberal kavrayış, tam da bu yüzden kurumsal sosyalizm eleştirisini merkezine almaktadır. Yine tam da bu yüzden, liberalizmin özgürlük vaadi, devletlû sosyalistler tarafından 'burjuva demokrasisi' olarak nitelendirilmektedir.

Bu karşılıklılık, anlamlı bir liberalizm eleştirisinin ancak tutarlı bir kurumsal sosyalizm eleştirisini ile birlikte mümkün olduğunu gösterir. Bu ise liberter ve paternal eğilimlerin siyasi imgelemede taşıdıkları meşruiyeti tanımak, ancak paternalizm ile liberalizmin toplumsal sorun karşısındaki açmazlarını göstermekle olası.

Polanyi, ondokuzuncu yüzyılın toplumsal karakteristiğini ekonomik liberalizm ve sosyal korumacılık gibi iki düzenleyici ilkenin derin bir kurumsal gerilime yol açan çatışması ve bununla ilişkili olarak sınıf mücadelesi açılarından ele alırken tam da bunu yapmaya çalışıyordu. Ekonomik liberalizm bir piyasa sistemi yaratmak için yola çıkan bir toplumun düzenleyici ilkesiydi. Paternalizm ise kendi kurallarına

göre işleyen piyasa anlayışına karşı toplumun direnişini yansıtıyordu.³

Burada anahtar ifadenin kendi kurallarına göre işleyen piyasa olduğu açık. Polanyi'ye göre, dengesini kendi sağlayan piyasa fikri düpedüz bir ütopyadır: “Böyle bir kurum, toplumun insani ve doğal özünü yok etmeden uzun süre yaşayamazdı; insanı fiziksel olarak yıpratır, çevresini de çöle çevirirdi. Kaçınılmaz olarak toplum bazı önlemler aldı, ama alınan önlemler piyasanın kendi yasalarını bozdu; çalışma yaşamını altüst etti ve böylece toplumu başka bir biçimde tehlikeye sürükledi.”⁴

Bu tehlike paternalizmdir. Polanyi, bu deneyimi, “Speenhamland 1795 Yardım Sistemi”nin ortaya çıkışı ve sonuçlarını inceleyerek ele aldı. Ona göre oluşmaya başlayan özgür emek piyasasının yol açtığı yıkımlar doğurmuştu Speenhamland’ı. Toplum iki zıt etki altında bölünmüştü: “Bunlardan biri, paternalizmden kaynaklanıyor ve emeği piyasa sisteminin tehlikelerinden koruyordu; diğeri toprak da dahil olmak üzere üretim unsurlarını bir piyasa sistemi içinde örgütlüyor ve böylece halktan insanlar eski sosyal konumlarından ayırıp, emeklerini satarak geçinmeye zorluyor, aynı zamanda da emeğin piyasa değerini bulmasını önlüyordu.”⁵ Speenhamland ortaya çıktığında hemen herkes tarafından destek görmüştü, ama işsiz ve yoksullara yardım yapılması fikri iki şeyi beraberinde getirdi: insanın geçimini kazanıp kazanmamasından bağımsız bir “yaşama hakkı” ilan edilmişti ve devlet bütün yurttaşların geçiminin sorumluluğunu üstlenmişti.

Öndokuzuncu yüzyılda, “yaşama hakkı”nı tanımayan bir serbest emek piyasası oluştu oluşmasına ama, sosyal devlet ve onun işsizlik sigortası, emeklilik kurumları, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri vb. uygulamalarında hep bu hatıra etkin oldu. Daha da önemlisi Sennet’in saptamasında olduğu

³ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 141-158.

⁴ *A.g.e.*, s. 29.

⁵ *A.g.e.*, s. 98.

gibi paternalizm, “devrimci sosyalizm diline de sirayet” etmişti.

Modern devlet “iaşe” den sorumludur. İki nedenle böyledir bu: bir, meşruiyetinin kaynağını halktan almaktadır; iki, siyasal egemenliğin merkezileştiği adrestir. Kapitalizmin oluşumunda piyasa ne denli etkinse bir başka kurum da o denli etkindir. Hatta bunlar ancak birarada olabilirdi. Müdahalecilik, kendini ilk kez Speenhamland, Yeni Yoksullar Yasası, Genel Oy Hakkı ve Çartist harekette gösterdi.⁶ Bu uygulama ve hareketlerin tümünün siyasi düzeyde gelişmeleri bir rastlantı değildi. Çünkü iktisadi olana müdahalenin aracı siyasallaşmıştı. Yalnızca bu bile müdahalenin kapitalizm tarihinde liberallerin iddia ettiği gibi arızı bir şey değil, sistemin temel unsurlarından biri olduğunu göstermeye yeter.

Polanyi, ekonomik liberalizmin doğuşunu, liberallerin tarihsel gelişimi basit “sınıfsal çıkar” temelinde anlamlandırmalarına bağlar ve bunun popüler Marksizmde kaba saba bir sınıfsal sosyal gelişme kuramına yol açtığına işaret ederken haklıdır: “Liberaller ve Marksistler, (..) ondokuzuncu yüzyıl korumacılığının sınıfsal eylemlerin sonucu olduğu ve bu eylemlerin öncelikle ilgili sınıfların çıkarlarına hizmet etmiş olması gerektiği yolunda katı bir görüş ortaya koydular. Birlikte piyasa toplumunun ve böyle bir toplumda korumacılığın işleyişinin olduğu gibi görülebilmesini engellediler. Aslında sınıf çıkarlarına bakarak toplumdaki uzun vadeli hareketlerin ancak kısıtlı bir açıklaması yapılabilir. Sınıfların kaderinin toplumun ihtiyaçları tarafından belirlenmesi, toplumun kaderinin sınıfların ihtiyaçları tarafından belirlenmesinden çok daha sık rastlanan bir şeydir. Polanyi’ye göre ‘Toplumsal değişim içinde sınıf çıkarlarının oynadığı hayati rol eşyanın doğası gereğidir. Çünkü bütün yaygın değişme biçimleri topluluğun çeşitli bölümlerini farklı biçimde etkileyecektir... Değişmenin kaynağı ister savaş veya ticaret, ister şaşırtıcı buluşlar veya doğal koşullardaki değişiklikler olsun, toplumun çeşitli bölümleri, (zor yöntemlerini de içe-

⁶ *A.g.e.*, s. 221.

ren) değişik uyum sağlama yöntemlerini savunacak ve çıkarlarını önderlik etmek isteyebilecekleri diğer gruplardan farklı bir biçimde yeni duruma uydurmaya çalışacaklardır...Oysa nihai nedeni dış güçler oluşturmaktadır.⁷

Liberallerin bir başka yanılığı sınıf çıkarlarının özünde ekonomik çıkarlar olduğu inancında yatmaktadır. Oysa bir sınıfın çıkarları ekonomik olmaktan çok sosyaldır.⁸ Burada Polanyi'nin ayırdedici bir görüşüyle karşılaşılıyor. Polanyi'ye göre ekonominin toplumsal yaşamdaki yeri ve dolayısıyla tanımı farklılaşıyor: "Ekonomi insanla çevresi arasında insanlarca kurulmuş (*instituted*) bir süreçtir. Bu süreç istekleri karşılayan maddi araçlar arzının sürekliliğini sağlar" ya da "insanların maddi ihtiyaç karşılamak üzere kurdukları üretim, değişim ve tüketim düzenine verilen addır."⁹ Polanyi bu düzeni üç temel kalıp etrafında ele alıyor: Karşılıklılık, yeniden dağıtım ve değişim. Bu ilkelerden ilk ikisi ilk elde ekonomik değildir Polanyi'ye göre. Bu nedenle ekonomi bir düzen olarak hangi içerikle doldurulursa doldurulsun, toplumsal değişimin belirleyeni olamaz.¹⁰ Buna göre piyasalar ekonomik sistemin bir yan unsuru olabilirler ancak; bir süreç olarak ekonomik düzenin değişim boyutuyla sınırlı işlevlerini yerine getirdikleri için. Kural olarak ekonomik sistem, sosyal sistemin içine yerleşmiştir ve piyasa, egemen olan davranış ilkesine 'uyarlanır'. Kapitalizmde de böyle olmuş, piyasalar ve düzenlemeler birlikte gelişmiştir. Düzenlemeler ya da başka bir deyişle müdahaleler de doğrudan sınıfsal çıkarlara bağlanamaz.

Bu ikilik, kapitalizmin gelişiminde belirleyici olmuştur. Ulus-devletler ve onların 'çıkartları' ile ulusal sınırları aşan piyasalar arasındaki mücadele kapitalizm tarihinde en eski temel motiflerden biridir. Korumacılık hemen her zaman rekabetçi piyasaları tekelci piyasalara dönüştürüyordu. Rekabetçi niteliğinden arındırıldığında geride liberal anlayışın

⁷ *A.g.e.*, s. 29

⁸ Sınıf çıkarı" hakkında bkz. *A.g.e.* s. 159-169.

⁹ Polanyi'den aktaran Ayşe Buęra, *A.g.e.*, s. 13.

¹⁰ Ekonomi üzerine bkz. *A.g.e.*, s. 66-76

tahayyülüne uygun bir piyasanın kalıp kalmadığı ayrı bir sorun. Öte yandan, tekelleşme eğilimi sınıf çatışmasını artırdı. İşçi sınıfı kendi güçlerini merkezileştirmeyi başardığı ölçüde piyasalara müdahale araçları üzerinde etkili oldu. Modern devlet, düzenlemeler ve müdahaleler aracılığıyla hem işsizlik, yoksulluk gibi çalışan sınıfların sorunlarını merkeze almaya başladı, hem de kendi ulusal sermaye sınıfını diğerlerine karşı korumak yükümlülüğünü üstlendi. Bunlar genellikle ve sık sık birbiri ile çelişik süreçler olarak yaşandı. Bu çelişkinin bunalımlara yol açtığı dönemlerde burjuvazi serbest emek piyasalarına müdahale programlarını ısıttı. Serbest emek piyasasına bir başka müdahale işçi sınıfından geliyordu. Sosyal demokrasinin ortaya çıkışında bu etkilidir. Bir yandan işçi sınıfı burjuvaziye karşı emek piyasasında korunurken, öte yandan, yerli burjuvaziye yönelik dış tehdit karşısında ulusal sermayenin korunması programı uygulanacaktı. Bu nedenle sosyal demokrasi kaçınılmaz biçimde işçi sınıfı ulusçuluğu olarak gelişti. Burada sosyal demokrasinin yazının başında dile getirdiğimiz paternal/liberter eğilimleri birarada taşımak yerine kendi programını paternalizme dönüştürüşüne tanık oluyoruz.

Bunalım dönemlerinde burjuvazi için de müdahalecilik zorunlu bir araç olarak ortaya çıkıyordu. Diğer ulusal piyasaların tehdidi altında ulus-devletler kendi piyasalarını hızla tekelci piyasalara dönüştürdüler. Bu programın da sonucu bir tür paternalizm oldu. “Eğer rastlantısal nedenlerden kaynaklanmayan nesnel bir durumun gereklerine cevap veren tek bir siyasal hareket varsa o da faşizmdi.”¹¹ Polanyi 1930’lu yıllarda faşizmin yükselişini, kendi kurallarına göre işleyen piyasa toplumunun çöküşü olarak gördü. Faşizm, toplumun gerçekliğini tanıyor, özgürlüğü toptan ortadan kaldırıyordu. Liberal ise hayali bir özgürlük fikrinin peşinde toplumun gerçekliğini yadsıyordu. Faşizm, liberal özgürlük anlayışına, “(...) toplumu iktisadi sözleşme ilişkileriyle, iktisadi sözleşme ilişkilerini de özgürlükle özdeşleştirerek ba-

¹¹ *A.g.e.*, s. 233.

kan piyasa görüşünün sonucuuydu.”¹² Oysa piyasa ütopyasını bir kenara bıraktığımızda, karşımıza toplumun gerçekliği çıkıyordu. “Dolayısıyla, toplumun keşfi, özgürlüğün ya sonu ya da yeniden doğuşu olacaktı. Faşist, özgürlükten vazgeçilmesine razı olup, toplum gerçekliğini oluşturan gücü yüceltirken, sosyalist o gerçekliğe razı olup, ona karşı özgürlük talebine sahip çıkıyor”du.¹³

Burada Polanyi'nin özgürlük anlayışının açılması gerekiyor. Polanyi'ye göre liberallerin özgürlük fikri serbest girişimcilik savunusundan ibaret. Bu yönüyle ve bireysel özgürlük tanımıyla liberal özgürlük anlayışı tam bir efsane. Çünkü, 'serbest girişimci' olmanın yolu emek piyasasında ekmeğini aramayacak kadar sermaye gerektiriyor. Böylece liberal hayali bir özgürlük fikri peşinde toplumsal gerçekliği es geçiyor. Oysa özgürlük verili bir şey değil; korunup geliştirilmesi gereken bir toplumsal dinamik. Ancak modern insana özgü ve yaşamın biricikliğinin bilincinden ve bu bilinçten doğan iyi yaşama talebinden besleniyor. Bu talep sanayi uygarlığı ile yüzleşmek zorunda. Ya da Polanyi'nin deyişiy-le özgürlük fikri ancak toplum keşfederek gelişebilir. Toplumun gerçekliğine razı olunmadığında hayali ve yanıltıcı bir özgürlük fikri ile karşılaşırız. Oysa “Razı oluş, her zaman insanın gücünü ve yeni umutları pekiştirmiştir. İnsan ölümün gerçekliğini kabul etmiş ve bedensel yaşamını onun üzerine kurmuştur. Yitirebileceği bir ruhu olduğunu ve ölümden de kötü şeyler olabileceği gerçeğine razı olup, özgürlüğünü bu temele dayandırmıştır.”¹⁴

2.

Öte yandan modern sosyalizm de liberalizm gibi, paternal ve liberter eğilimleri birarada barındıran, yani organik bir toplum tahayyülü ile karmaşık bir hal arz eden toplumsal gerçekliği birlikte anlamlandıran bir gelenek olarak gelişmiştir. Hem Aydınlanma vaatlerini, hem de ortaçağ kır ütopyalarını

¹² *A.g.e.*, s. 250

¹³ *A.g.e.*, s. 252.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 201.

birarada barındıran sosyalizm, ondokuzuncu yüzyıl boyunca bir yandan emekçi sınıfların modern toplum karşısında kendilerini korumak amacıyla tutundukları ve uğruna mücadele verdikleri bir düş olarak; öte yandan, kapitalist toplumun radikal eleştirisi olarak gelişimini sürdürdü.

Modern işçi sınıfının modern toplum karşısındaki deneyimi ikili bir karakter taşır: kendine özgürlük vadeden her şeyin özgürlük önünde engel olduğu bilgisi ile yaşamını güvenceye alan tek şeyin kendi tutsaklığı olduğu bilgisi. Modern toplumun paradoksal bir birliktelik arz eden iki temel akidesi, işçi sınıfının bilincinde köklü bir yarığa yol açmıştır. Öte yandan modern toplumun bu mahzun açmazını aşmanın en gelişmiş yolları ondokuzuncu yüzyıl boyunca gelişen işçi hareketi tarafından üretilmiştir. Liberalizmin ‘birey’e endekli özgürlük anlayışı-yerine kolektif bir özgürlük deneyimi yükseltilmiştir. Bu anlamıyla sosyalizm, içi kapitalizm tarafından boşaltılan modern tasarının akideleri ile toplumun devasa dönüşüm karşısında kendini korumak ihtiyacının bir bileşimi olmuştur.

Sosyalist geleneğin yirminci yüzyıl boyunca bu üretken gerilimi taşıdığını söylemek oldukça güç. Özellikle tek ülkede sosyalizm deneyimi ve onu meşru kılan ‘teorik’ faaliyet, böylesi bir gerilimi taşıyamayacak kadar ‘politik’ bir mecrada gelişmiştir. Kuşkusuz bu durumu açıklamaya yönelik her kuramsal girişimin bazı doğrular taşıdığını söyleyebiliriz, ancak sorun henüz çözümlenmiş değildir.

Liberalizme yönelik sosyalist eleştirinin bugün takviye edilmesi gerekmektedir. Öte yandan bu takviye kapitalizm çözümlemelerinin güncelleştirilmesi ile sınırlı bir biçimde gerçekleştirilemez. Ayrıca liberalizme yönelik eleştirinin önu piyasa toplumu eleştirisinin güçsüzlüğünden kesilmiyor. Tersine piyasa ekonomisinin demokrasi için vazgeçilmez olduğu yolunda rivayet, pek çok liberal tarafından da ikna edici görülmemektedir. Eleştirinin tıkanıdığı nokta özgürlük sorunudur.

Sorun kendi kurallarına göre işleyen piyasanın düzenleyici ilke olduğu bir toplumda özgürlüğün gerçekleşip ger-

çekleşmeyeceği değil, böyle olmayan bir toplumda nasıl gerçekleşeceği. Bu ise yetmiş yıllık deneyimin eleştirisi ile mümkündür.

3.

Sosyal devlet ile sosyalist sistem arasındaki benzerlikler çarpıcıdır. Kapitalist sosyal devletin siyasi karakteristiği sosyalizme karşı savunudur. İşçi sınıfına tanınan geniş haklar büyük ölçüde ‘iktisadi çıkar’ dan tanımlanan ve onunla sınırlı bir özgürlük anlayışının meşrulaştırılması temelinde mümkün olmuştur. Aynı şekilde sosyal devlet olarak sosyalizmin siyasi karakteristiği de kapitalizme karşı savunudur. Her ikisi de toplumsal dinamiğin merkezinde yoksulluk sorununu görmüşler ve bu sorunu merkezi iktidarın yani devletin temel meselesi haline getirmişlerdir. Ya da Polanyi’nin deyişiyle toplumun gerçeğine razı olmamışlardır.

Oysa modern zamanların tümü boyunca toplum çeşitli öz mekanizmaları aracılığıyla iktisadi çıkardan tanımlanan bir özne olmaya karşı direnmiştir; hem bütün toplumsal ilişkilerin düzenleyici ilkesi haline getirilen kendi kurallarına göre işleyen piyasa fikrine karşı, hem de vatandaşlarının geçimini üstlenen iyilikçi devlete karşı direnmiştir.

Kapitalizmin tarihi boyunca piyasa ile devlet müdahaleleri atbaşı gitmiştir ve bundan sonra da böyle olacağı kesindir. Günümüzün liberalleri ekonomik liberalizm ile siyasi paternalizm arasında bir alaca karanlık kuşağı bulmuşa benzemektedirler.

Sosyalistlerin bunalımı ise toplumun kapitalizme teslim olmuş olmasında değil; kurumsal sosyalizmin kendi programını paternalizme dönüştürmüş olmasında yatmaktadır.

∞